

TESAM Akademi Dergisi

Journal of TESAM Academy

ISSN 2148-2462 / E-ISSN 2458-9217

Türkiye-İran İlişkilerinde Bölgesel Krizler ve Fırsatlar: Son Dönem Gelişmeleri Ekseninde Bir Değerlendirme

*Regional Crises and Opportunities in Turkish-Iranian Relations: An Evaluation of
Recent Developments Axis*

BURAK KÜNTAY

Doç. Dr.,
Bahçeşehir Üniversitesi, İktisadi,
İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Uluslararası
İlişkiler.
burak.kuntay@bau.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1502-0111

Cilt / Issue: 8(1), 1-24
Geliş Tarihi: 01.12.2020
Kabul Tarihi: 08.01.2021

Atf: Küntay, B. (2021). Türkiye-İran ilişkilerinde bölgesel krizler ve fırsatlar: Son dönem gelişmeleri ekseninde bir değerlendirme. *Tesam Akademi Dergisi*, 8(1), 1-24. <http://dx.doi.org/10.30626/tesamakademi.881563>.

Öz

Türkiye ve İran, iki kadim medeniyetin kurduğu devletler olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki devlet de gerek günümüz gerek geçmiş göz önüne alındığında bölgesel güç niteliğindedir. Bu makalemizde ele alınan hususlar; iki devletin tarihsel olarak ilk temaslarından başlayarak, dönüm noktası olarak kabul edilebilecek olayları inceleyip günümüze ulaştırabilmek ve bugünkü ilişkilerin dinamiklerine ışık tutmaktır. Osmanlı İmparatorluğu ve Safevi Devleti'nin ilişkilerine değinmeden önce; Türk milletinin, İran coğrafyasını bir göç yolu olarak kullanması iki kültürün harmanlanmasıyla sonuçlanmıştır. Sonrasında ise bu çalışma Osmanlı-Safevi ilişkilerindeki Sünni-Şii çatışmasına da değinmiştir. Bu bağlamda Cumhuriyet sonrası ilişkilerde Şah Rıza'nın etkilerini ve politikalarını inceleyerek devletlerin denge unsurlarına dikkat çekilmiştir. Soğuk Savaş'ın etkilerinden bahsedilmiş ve İslam Devrimi'nden sonra radikal bir anlayışa bürünen İran'ın içinde bulunduğu bölgesel müdahaleler göz önüne alınarak 11 Eylül saldırılarından sonra çıkmaza giren ilişkiler aydınlığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Türkiye-İran ilişkilerinin Ortadoğu'daki karşılığının neler olduğu, hangi bölgelerde nasıl hareket edildiği anlatılarak okurlara bilgilendirici ve detaylara inmekten kaçınılmadan bir akış sunmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İran, Şiilik, Ortadoğu

Abstract

Turkey and Iran founded by two ancient civilizations. Both are regional powers. The issues discussed in this article are to be able to examine

and present events that can be considered as turning points, starting from the first contacts of states historically, and shed light on the dynamics of today. Before addressing relations of the Ottomans and the Safavids; the Turkish nation's use of Iranian geography as a migration route has resulted in the blending of cultures. Then, this study addressed the Sunni-Shia conflict in Osmali-Safavid relations. In this context, attention was drawn to balance elements of the states by examining the effects and policies of Shah Reza in post-Republic relations. Considering the effects of the Cold War and the regional interventions in Iran, which took on a radical understanding after Islamic Revolution, the relations that were deadlocked after the September 11 attacks were tried to be clarified. It is aimed to offer readers an informative and detailed flow by explaining what the equivalent of Turkey-Iran relations is in the Middle East and how they are acting in which regions.

Keywords: Turkey, Iran, Shiism, Middle East

Extended Abstract

When the Iranian civilization examined, the fact that Iranian civilization is the one of most historical society can be observed as Turkish Nation. These two ancient nation also have strong relationships that they did in the time. In this article, the balance of the relationships between Turkey and Iran and this balance's effects on Middle-East will be examined. The first part of this article begins with that Turks expand their forces into the continent of Africa, Asia and Europe. Besides that it also mentions that Iran has been rooted with Persians, accordingly the first touch of these two civilizations is written. In the second subtitle of the article, it is mentioned how important sectarianism is in determining policies in Middle East geography and the wide impact it causes Through the topic of sectarianism, the conflict between Sunni and Shia underlined and the split in the Islam tried to explained by giving informative research and supportive proves. To give an example to the supportive proves that Ottoman Empire and Safavid State in Iran gave as an example because the reason of the wars between two Powers occured by different schools of Islam and this enlightened in this article by giving details. Later, the Iranian Revolution was mentioned, which would cause Shiite Muslims to wrap up the balance of power in the Middle East geography, and the short-and long-term effects of this revolution on the region and Iran were mentioned. Iran became more powerful with the Islamic Revolution on the issues of Geopolitics in Middle-East, and it leads to make conflict between Iran and

Saudi Arabia which supports the Wahhabism. Republic of Turkey, the heir to the Ottoman Empire and caliphate authority, had created with Iran throughout the Middle East. In general, there has been talk of Iran's efforts to create Shiite-dominated administrations in the region and Iranian and Shiite-friendly peoples and governments using their cultural and military forces throughout the Islamic world. The upcoming sessions of this article, how the balance's effects and which event(s) led to maket his balance in the relationship will be answered. As a result, in light of the events that have taken figure between Turkey and Iran throughout history. It has been attempted to explain what the reasons are for situations that have tense or softened Turkey-Iran relations from time to time throughout the century. As an example of these tensions and softening, towards the end of the article, PJAK and the PKK, which have been trouble for the states of Turkey and Iran, were mentioned. Even Turkey and Iran have act together to cease the problems and terrorist attacks which are made by PKK and it's Iranian extension of PJAK in time, but the cooperation could not be long to act together due to their problems that came from the history and relationships between two states. As a result, it was mentioned that with the existence of the balance of power between the states of Turkey and Iran, societies in the Middle East prevented from falling into absolute chaos enviroment.

Giriş

İran'ın kökenini oluşturan Pers Devleti ile Türk devletlerinin kurduğu ilişkiler İslamiyet'in doğuşu ve ilerlemesi ile gelişmiştir. Türkler batıya doğru göç ederken İranlılarla daha sık karşılaşmış ve bu durum iki kültürü derinden etkilemiştir. Tarihi birikimleri, stratejik konumları, toplumsal, dini ve kültürel yapılarıyla Orta Doğu'da iki önemli güç olan Türkiye ve İran'ın ilişkileri tarih boyunca inişli-çıkışlı bir çizgide devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde yoğunlaşan ilişkiler, 1639 yılında imzalanan Kasr-ı Şirin Anlaşması sonrası sınırların belirlenmesiyle normal bir çizgide devam etmiştir. 1923 yılında Cumhuriyetin ilan edilmesiyle, Türkiye-İran arasındaki diplomatik ilişkileri dönemsel olarak belirleyen uluslararası faktörler ön plana çıkmaya başlamıştır.

Soğuk Savaş dönemi dinamikleri iki ülke arasındaki ilişkileri etkilemiş ve bu dönemde İran'da yaşanan iktidar değişimleri ve devrim her iki ülkenin politikalarını şekillendirmiştir. Soğuk Savaş sonrası ise iki bölgesel gücün birçok konuda ortak ve farklı siyasetleri görülmüştür. 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin Irak ve Afganistan müdahaleleriyle mevcut yönetimlerin ortadan kaldırılması, İran'a bölgesel etki alanı yaratırken; ABD'nin yeni süreçte hedefi meydana gelen değişimlerden İran'ı uzak tutmak ve bölgedeki etkisini azaltmak olmuştur. İslam dünyasında ittifak sağlayacak potansiyelleri olan İran ve Türkiye'nin bölgede stratejik ilişkiler kurmasını engellemeye yönelik politikalar geliştirilmiştir.

Arap Baharı süreci, İran'ın nükleer politikaları, Katar krizi, Irak'taki bağımsızlık referandumu ve Suriye'de iç savaşın çözümü için Astana-Soçi süreçlerinde her iki ülkenin Rusya ile birlikte önemli diplomatik hamleleri, Türkiye-İran ilişkilerinde farklı bir değerlendirme alanı oluşturmuştur. İran'ın Çin ve Rusya ile yakın ilişkileri ve Orta Doğu'da artan etkisi, 2016 sonrası Trump yönetiminde ABD-İran ilişkileri için ekonomik ambargolarla gittikçe yükselen tansiyonlar şeklinde kendini göstermiştir. Makalede bu doğrultuda Türkiye-İran ilişkileri tarihsel perspektifte dini ve siyasi temelleriyle incelenecek ve yakın dönemde Orta Doğu'daki gelişmeler değerlendirildikten sonra, ABD'nin bölge politikaları karşısında her iki ülkenin tutumları ve denge siyasetleri üzerinden günümüz Türkiye-İran ilişkileri analiz edilecektir.

Türkiye-İran İlişkilerine Tarihsel Bakış

Osmanlı – Safevi Çekişmesi

Türkler yaklaşık dört bin yıllık tarihleri sürecinde Avrupa, Afrika ve Asya kıtalarının büyük kısımlarına yayılmış ve tarihte çok büyük rolleri olmuş olan bir toplumdur. Orta Doğu ise büyük medeniyetlerin, kültürlerin, semavi dinlerin ana merkezi olmuştur. Orta Doğu toprakları Türklerin nüfuz ettiği en büyük mecrayken, Türkistan ile Batı arasındaysa İran büyük bir göç yolu ve köprü olmuştur(Caferoğlu, 1988). İran onuncu yüzyılın sonlarından yirminci yüzyılın başlarına kadar Türk Hanedanları tarafından yönetilmiştir(Saray, 1988).

Acemistan adı ile bilinen İran eski çağlardan beri Orta Asya, Orta Doğu ve Anadolu arasında bir köprü vazifesi görmüştür. İran tarihinin şekillenmesinde etnik karmaşanın da etkisi olmuştur(Garthwaite, 2018). Stratejik olarak büyük öneme sahip olan ve birçok kavme ev sahipliği yapan İran, eski çağlarda Elam, Med, Pers, Ahameniş ve Sasaniler'in hakimiyetinde kalmıştır. Yedinci yüzyıldan itibaren ise Arap ordularının istilasına uğramış, onuncu yüzyıl itibari ile de Türkler burada bağımsız bir devlet kurmak istemişlerdir(Bosworth, 1990). 1040 yılında gerçekleşen Dandanakan Savaşı'nda, Gaznelilerin yenilmesi ile İran; Selçuklu, Harzemşah, Moğol, Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devletleri himayesine girmiştir(Köymen, 1998). Akkoyunlu Devleti'nin yıkılması ile beraber İran hakimiyeti Safeviler'e geçmiştir.

Osmanlı-İran İlişkilerinin başlangıcı Safevilerden öncedir. Osmanlı-Safevi savaşları genel olarak Sünni-Şii mücadelesi, çatışması üzerine olmuştur. Osmanlı Safevi rekabeti Doğu ile Batının yüzyıllar boyunca devam eden Anadolu üzerinde hakimiyet kurma mücadelesi olarak adlandırılabilir. Safevi Devleti 1501 yılında Şah İsmail liderliğinde Anadolu Türkleri tarafından İran'da kurulmuştur. Safevi dönemi dünyanın İran tarihi üzerine görüşlerini en çok belirleyen dönem olmuştur denilebilir. Safeviler sadece şehinşah unvanını ve hükümdarlık kurumunu yeniden yapılandırmamış, aynı zamanda Şiiliği resmi din olarak kabul etmiştir(Garthwaite, 2018). Koyu bir Şii politikası güden Şah İsmail Tebriz ve çevresinin çoğunlukla Sünni olmasından dolayı halka güven duymamış ve askeri bir güce ihtiyaç duymuştur. Şah İsmail, II. Bayezid'ten kendisine bağlı sofilerin Erdebil'deki tekkelerine gelmeleri için izin istemiş fakat bu istek reddedilmiştir (Solakzade, 1989).

On İki İmam Şiiliğinin, devletin tek dininin olacağını duyurulması

Sünni olan fakat Şiiliğe eğilim gösteren Anadolu Türklerini kontrol altında tutan Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmek ile aynı anlama gelmişti(Goldschmidh Davidson, 2018). Daha sonra Osmanlı Devleti Safevi Devleti'nin gönderdiği elçilik heyetini kabul etmiş, resmi olarak tanımış ve Osmanlı Devleti tarafından da bir heyet gönderilerek yumuşak ama samimi olmayan Osmanlı-Safevi ilişkileri başlamıştır. Fakat bu durum, Şah İsmail'in Sünni hükümdar Şeybani Han'ı mağlup etmesine kadar devam etmiştir. Bu mücadele sonucunda Safevi Devleti sınırlarını Fırat Nehri'nden Ceyhun Nehri'ne kadar genişletmiştir(Sümer, 1992). Bu zafer ile güçlenen Şah İsmail, karşısında en büyük engel olarak Osmanlı Devleti'ni görmekteydi. Bu süreçte Osmanlı'ya karşı Anadolu'dan Safevi sempatzımanı olan kişilerin göç etmesi için propaganda yapılmaya başlanmıştır. Bu tehlikeyi gören Osmanlı yönetimi ise bazı tedbirler almış "kırmızı taç" takan herkesi idam etmiştir. Sofiliğe ilgi duyan kişiler ise Mora Adası'na sürülmüştür(Kreutel, 1997).

Türkistan liderine karşı üstünlük sağlayan Şah İsmail, Osmanlı Devleti ile sınır olan Batı topraklarını da genişletmek istemiş ve yaşanan gerginlik sonucunda Şah İsmail ile Yavuz Sultan Selim arasında 1514 tarihinde yapılan Çaldıran Savaşı sonrası Osmanlı, Safevi Devleti'ni ağır bir yenilgiye uğratmıştır(Tekindağ, 1967). 1524 yılında Şah İsmail'in ölümünden sonra Osmanlı-İran savaşları Osmanlı üstünlüğü ile devam etmiştir. Şah İsmail'den sonra tahta çıkan Şah Tahmasb İran'da siyasi birliği yeniden kurmuş ve elli iki yıl boyunca tahtta kalarak Şiiğin güçlenmesini sağlamıştır(Kırzioğlu, 1976). Tahmasb'ın hükümdarlığı boyunca karşılaştığı ilk ve en büyük zorluk, Kızılbaş hizipçiliğini kontrol altına almaktır. Bu sorun İran'ı siyasi ve askeri olarak zayıflatmıştır(Garthwaite, 2018).

Şii propagandalarının devam etmesi sonucunda ise Kanuni Sultan Süleyman Irak, Tebriz ve Nahçıvan üzerine seferler düzenlemiş ve Şah Tahmasb bu seferler sonucunda barış istemiştir. Bu barış istemi sonucunda 1555 yılında Osmanlı-İran arasında Amasya Antlaşması imzalanmıştır(Kırzioğlu, 1976). Şah Tahmasb'ın ölümü ile beraber yerine gelen oğlu Şah II. İsmail Sünniler ile dost olarak, Sünni ve Şii inançlarını bir araya getirmeye çalışmıştır. Bu barış ortamından rahatsız olan Şii aşiretler Şah II. İsmail'in ölümü ile başa gelen Şah Muhammed Hudabende döneminde karışıklıklar çıkarmıştır. Karışıklıkların Osmanlı topraklarına sıçraması sonucunda Osmanlı Devleti İran'a tekrar savaş açmıştır. 1590 yılında yapılan İstanbul

Antlaşması ile iki ülke arasındaki karışıklıklar son bulmuş İran; Gürcistan, Azerbaycan ve Dağıstan üzerindeki Osmanlı hâkimiyetini tanımaya başlamıştır(Boyle, 1975). Şah I. Abbas dönemi ile beraber Hristiyan dünyası ile ilişkiler gelişmeye başlamış, Osmanlı'ya karşı Avrupalı devletler ile birlik kurulmuştur(Sarıkaya, 1993). 1603 yılında yapılan savaşlarda Şah Abbas Osmanlı'ya karşı üstünlük sağlamış ve Azerbaycan, Irak ve Gürcistan'ı almış ve Kerbela'da hakimiyet kurarak Şii ulemanın desteğini almıştır(Saray, 1990). Şah Abbas'ın ölümü ile beraber tahta Şah Safi çıkmıştır. Osmanlı sınırlarına yapılan baskılar sonucunda IV. Murat sefere çıkmış ve Bağdat'ı almıştır. Osmanlı-İran arasındaki bu mücadeleler 1639'da yapılan Kasrı-ı Şirin Antlaşması ile sona ermiştir.

Osmanlı- Safevi Devletleri arasında uzun süren çekişmeler devam etmiştir. İran'ın Osmanlı lehine Avrupalı devletler ile anlaşması, ilk üç Halife ve Hz. Ayşe için aşağılayıcı sözlerin kullanılması, sınır ihlalleri, İran tarafından gönderilen ipeğin gereğinden az yollanması gibi konular iki devlet arasında kriz yaratan sebepler olmuştur(İpsirli, 2003).

Sünni - Şii Rekabeti

Orta Doğu'da siyasetin belirlenmesinde mezhep ilişkileri çok önemli bir yer tutmuş ve büyük etkiler yaratmıştır. Mezhepler insanları birleştirdiği gibi çoğu zamanda bölen, çatışma ortamı yaratan önemli bir etkiye sahip olmuşlardır. Sünni-Şii rekabetine ise Hz. Muhammed'in ölümü ile başladı denilmektedir. Hz. Muhammed'in vefatı ile beraber Arap kabileleri arasında dini ve siyasi liderin kimin olacağı tartışması başlamıştır. Sünni olarak adlandırılan çoğunluk Ebubekir üzerinde dururken, Şii olarak adlandırılan çoğunluk ise Hz. Ali'ye ve onun oğullarından birine kalması gerektiğini savunmuştur. Bu süreçte yaşanan mücadeleyi Sünni olan grup kazanmış ve 680 yılında meydana gelen Kerbela olayı Sünni ve Şiiiler arasındaki ayrımı belirginleştirmiştir. Bu ilk olaydan sonra Sünni liderler iktidarda kalırken Şiiiler kendi imamlarını dini liderleri olarak takip ettiler. Şiiiler, son imam olarak bilinen 12. İmamın kayıp olduğunu ve bir gün geri geleceğine inanmaktadırlar. Bütün bu çatışmalara rağmen Sünni ve Şiiiler arasında kanlı savaşlar meydana gelmemiştir. Yaşanan karışıklıklara istinaden, Sünnilerle Şiiiler arasındaki ayrım 16. yüzyılın başlarında resmileşmeye başlamıştır.

Şiiilerin siyasette dönüm noktası İran Devrimi olmuştur. Bu devrim mezhepsel olarak hareketlenmelere neden olmuştur. Devrim ile İran bölgesinde güçlenmiş, aktif bir rol oynamaya başlamıştır. Şiiiler devrim sayesinde kimliklerini güçlendirmiştir. Birbirlerini düşman olarak gören Selefi ve Şii akımın düşmanlığı Emeviler döneminde başlamış, yaşanan çatışmalar ve katliamlar ile beraber günümüze kadar devam etmiştir(Bozkurt, 2015). Günümüzde bu çatışmanın tarafları, en katı Selefi olan ve Vehhabiliği resmi mezhep olarak kabul eden Suudi Arabistan ile 1979 İslam Devrimi ile beraber Şiiiliği resmi ideoloji olarak kabul eden İran'dır.

Türkiye-İran İlişkilerinde Denge Unsurları

Osmanlı İmparatorluğu'nun yasal varisi ve Hilafet makamının son temsilcisi olan Türkiye gerek bölgede bin yılı aşan Türk varlığının temsilcisi gerekse Türkmenlerle akrabalık bağları sebebiyle düzenleyici güç olarak öne çıkmaktadır. Türkiye, Irak ve Suriye'de yaşayan Şii Türkmenlerin etnik münasebetlerle İran güdümünde hareket etmesini engellerken, aynı zamanda Sünni Arap grupların da aynı şekilde mezhepsel bağlar münasebetiyle kendi ekseninde hareket etmesini sağlamaktadır. Türkiye bölgedeki gruplarla etnik-mezhepsel bağlar vasıtasıyla işbirliklerine giderken, Arap olmayan seküler Müslüman ve NATO üyesi devlet olarak batılı devletlerle de daha geniş tabanda uzlaşma zemini bulabilmektedir. (Yıldız, 2017)

1941'de Rıza Şah, İran petrol ve doğalgazı üzerindeki tasarrufları sebebiyle SSCB ve İngiltere tarafından mağlup edilmiştir. Sonrasında ABD'nin telkinleriyle başa gelen oğlu Rıza Pehlevi'nin ABD ve Batı eksenli tutumunun benzeri uygulamalar, DP iktidarı sonrası özellikle komünizm tehdidinin iyiden iyiye hissettirildiği Türkiye'de de görülmeye başlanmış ve Türkiye'nin Batı Bloğu'na tam anlamıyla eklenmesi 1952'de NATO'ya üye olunmasıyla gerçekleşmiştir. İran 1979 Devrimi'ne kadar Batı Bloğu'na yakın olarak Bağlantısızlar Hareketi içerisinde bulunsa da devrim sonrasında sert bir eksen kayması yaşamış ve Molla rejimi ambargolar ve izolasyonist politikalar ile iyice içine kapanmıştır (Gündoğan, 2011). Yine özellikle Özal döneminde Türkiye hızla neoliberal ekosisteme hem ekonomik hem sosyal hem de politik olarak entegre olmuştur.

Türkiye "Çöl Fırtınası" ve "Çekiç Güç" operasyonu dönemlerinde Iraklı Kürt mültecilere ve Peşmergeye kapılarını açtığı gibi Suriye iç savaşında da Suriyeli Türkmen ve Araplara da kapılarını sonuna

kadar açmıştır. Türkiye'ye iltica edenlerin ortak paydaları yine Arap olmayan Sünni unsurlar veya akraba Türk toplulukları olmalarıdır. Türkiye Cumhuriyeti 1990'larda Barzani ve Talabani ile geliştirdiği iyi ikili ilişkiler neticesinde PKK'ya karşı gerçekleştirdiği sınır ötesi operasyonlarda kısmen de olsa bölgede peşmerge desteği almıştır. Aynı şekilde 2016'da başlayan Suriye operasyonlarında ÖSO ve bağlantılı Sünni Arap ve Türkmen silahlı gruplarla doğrudan müşterek operasyonlar veya dolaylı olarak eğit-donat programlarıyla ortaklıklar kurulmuştur.

İran özellikle son yıllarda İsrail'e karşı Lübnan, Suriye, Irak, Bahreyn, Yemen ve Doğu Afrika'yı kapsayan büyük bir "Şii Hilali" oluşturma gayesiyle bölgede siyasi ve ekonomik olarak önemli adımlar atmıştır(Salihi, 2011). İran'ın Lübnanlı Şiiiler ile geçmişe dayanan ilişkisi, Safeviler döneminde İran'ın "Şiileştirilmesi" ile başlamıştır. Lübnanlı Şii din adamları, İran'a giderek Safeviler'in "Şiileştirme" politikalarına katkıda bulunmuşlardır. İran Devrimi ve öncesinde İranlı İslami devrimcilerin Hizbullah'a destek vermesiyle bu durum güçlenmiştir. Örneğin Humeyni, İsrail'in saldırganlığından ve Filistin meselesinde İsrail'in eylemlerine karşı Lübnanlı Şiiilere desteğini belirtmiştir(Hazır, 2019). İran'da İslam Devrimi sonrası bu destek devlet politikası olarak daha kurumsal şekilde devam etmiştir.

İran'da yeni kurulan rejimin iki önemli ideolojik prensibi bulunmaktadır: Bunlar Anti-emperyalizm ve bağılantısızlık ilkesine dayalı "üçüncü dünyacılık" ve bölgedeki İslamcı hareketlerin desteklenmesi, İsrail karşıtı direnişin desteklenmesi ve buna paralel olarak İslamcı rejimlerin kurulması için rejim ihracı politikasıdır. İran bu minvalde 1982 yılında Lübnan işgali sonrası İsrail'e karşı Hizbullah militanlarının eğitimleri için Devrim Muhafızlarını görevlendirmiş ve Suriye'deki eğitim kamplarına gönderip İslami bir şuranın da yine Lübnan'da kurulmasına önayak olmuştur(Hamzeh, 2004).

İran'daki bazı siyasi elitlere göre de Lübnan, devrimci fikirlerin yayılması için önemli bir platform olarak değerlendirilmektedir. Hizbullah, İran'ın desteğiyle birlikte yürüttüğü sağlık, eğitim ve sosyal yardım kampanyaları sonucunda Lübnan'da tabanını giderek genişletmiş ve toplumdaki karşılığını arttırma fırsatı yakalamıştır.

İran destekli Şii gruplar bölgede 2003 yılında başlayan Irak işgalinin ardından patlak veren kaotik ortamda güç kazanmış ve geçtiğimiz yıl da ABD bölgede varlık göstermesine rağmen Irak güvenlik güçlerinin bir parçası haline gelmişlerdir. Tahran tarafından eğitilip donatılan

ve fonlanan en güçlü gruplar Asayib Ehl El Hak, Kataib Hizbullah, Hareket Hizbullah El Nucaba ve Bedir Örgütü'dür (Korkmaz, 2016).

İran Devrim Muhafızları komutanları uzun süredir Hürmüz Boğazı'ndan Hint Okyanusu'na petrol sevkiyatının rotasını kesintiye uğratabileceği mesajını vermişti. İran Hürmüz Boğazı'nın bir tarafını kontrolü altında tutuyor. Bu da bölge üzerinden yapılan petrol sevkiyatının denizden ya da kıyıda İran güçlerinin menzilinde kalmasını sağlıyordu. 1979'daki İslam Devrimi'nden sonra İran, Yemenli Zeydilere, dini konularda eğitim vermeye başlamış ve eğitim alan öğrenciler ülkelerine dönerek İran'ın yumuşak güç politikasının ilk tohumlarının atılmasına önyak olmuşlardır. Bu öğrenciler arasında Husi lideri Abdul Malik El-ve abisi Hüseyin El-Husi de vardır.

Bedreddin El-Husi liderliğinde Yemen'in kuzeyi Saada'da; cami, yaz eğitim kampları ve diğer özel merkezler aracılığıyla çoğu çocuk yaşta olan katılımcılara, Humeyni devriminin nasıl gerçekleştiği ve Şah rejiminin nasıl devrildiğiyle ilgili videolar gösterilerek çeşitli propaganda faaliyetleri yürütülmeye başlanmıştır(Juneau, 2016). 1980'lerden itibaren yumuşak güç bağlamında yürütülen, Husilerin ideolojik ve kültürel açıdan dönüştürülme süreci; 2004 yılında Husilerin Yemen hükümetine karşı mücadeleye girişmesi sonrası artık İran'ın sert güç politikalarıyla eş zamanlı hareket etmeye başlamıştır. İran, özellikle 2008 sonrası Husilerin savaş motivasyonlarını yükseltecek maddi ve askeri yardımlarını arttırmıştır. İran'ın Husilere yardımda bulunduğu dair uluslararası düzeyde bazı kanıtlar da sunulmuştur (Orsam, 2019).

Ruhani'nin 2013 yılında iktidara gelmesiyle Devrim Muhafızları Ordusu'na(DMO) İran bütçesinden ayrılan pay giderek artmıştır. Buna göre DMO, 2013 yılında bütçeden 3,3 milyar dolar pay alırken, 2017 yılında bu rakam 6,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Mepanews, 2019). 2013 yılının Ocak ayında ise ABD donanması ve Yemen sahil güçleri ortak operasyonla çok sayıda silah ve askeri mühimmat taşıyan 'Cihan 1' adlı İran gemisini ele geçirmiştir. Yemenli bir yetkili 2015 yılında ilk defa 'havaalanına ulaşan nakit paraların bir kısmının Hizbullah tarafından kanalize edilen paralar olduğunu ve Husilerin Hizbullah tarafından Lübnan'da eğitim aldıklarını söylemiştir. 2015 yılında yaklaşık yüz Husi 2014 yılı içerisinde Kum şehri yakınlarındaki devrim muhafızları üssünde eğitim almak için İran'a gitmiştir (Ankasam, 2019).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 2015 yılının Nisan ayında İran'ın

daha önce de sınırlı olmak kaydıyla 2009 yılında Husilere gemilerle silah nakletmeye başladığını açıklamıştır. Yine 2009 yılında sızdırılan bir Wikileaks belgesinde ise Yemen hükümetinin, Husilere İran tarafından silah sevkiyatı yapıldığına dair kanıtlar sunduğu belirtilmiştir. İran, 2011 yılından sonra Husilere olan desteğini arttırmıştır. Amerikalı yetkililer, çok sayıda mühimmat ve nakit paranın Devrim Muhafızları'nın seçkin birliği olan Kudüs Gücü tarafından, kaçakçıların kullandığı küçük tekneler vasıtasıyla Husilere ulaştırıldığını belirtmiştir (Reuters, 2019). Diğer taraftan Husi temsilcilerinin Bağdat'taki İran destekli Şii milis güçleriyle birçok kez bir araya geldiği belirtilmektedir. Bunun yanı sıra Lübnan Hizbullah'ının, Husilere askeri ve tıbbi eğitim verdiği de belirtilen başka bir konudur (Ankasam, 2019).

Yemen, İran için Afrika'ya açılan önemli bir kapıdır. Aynı zamanda İsrail ve Suudi Arabistan'ı çevreleme politikası kapsamında Şii Hilali'nin önemli bir parçasıdır. Hali hazırda Yemen'de süren iç savaş da Suudi-İran "proxy war"ı olarak nitelendirilmektedir. İran, Afrika politikalarını da oldukça sessiz uygulamaktadır. İran, özellikle uluslararası platformlarda yalnızlaştığı ve ambargolarla giderek dışlandığı bir dönemde bu bölgeye yoğunlaşmış gibi görünse de, bu ülkenin Afrika politikaları dışlanma ve yaptırım zamanlarıyla sınırlı değildir. İran'ın Afrika'ya olan ilgisini iki temel nedeni bulunmaktadır. Bunların ilki İran, ambargo ve yaptırımdan kurtuluş için Afrikalı devletlerin Birleşmiş Milletler gibi uluslararası organizasyonlardaki konumlarını kullanmak istemektedir. Diğeri ise yaptırımlarla karşılaştığında yaşanacak kaybı Afrika ülkeleri başta olmak üzere çeşitli "Güney ülkeleri" ile ticaretini arttırarak telafi etmeyi amaçlamaktadır.

Her iki durumda da İran ekonomi ve kalkınma kartını kullanarak Afrikalı uluslar üzerinde etkili olmaya çalışmaktadır. İran petrolünün Afrikalı ülkelere ucuza satılmasına yönelik girişimler ve bu ülkenin enerji ve inşaat alanlarında kıta ülkelerine yönelik olarak sunduğu dış yardım taahhütleri, Tahran yönetiminin Afrika'da etkili olma yolunda kullandığı araçlar olarak dikkat çekmektedir. İran'ın hamlelerine karşı Amerika Birleşik Devletleri, İsrail ve Suudi Arabistan gibi ülkeler de kıtadaki hamlelerinde İran'ın etkisini de hesaba katmaya başlamıştır (Afam, 2019).

"Afrika Boynuzu" olarak bilinen Yemen'in karşı kıyılarında olan Somali, Etiyopya, Eritre ve Cibuti'nin bulunduğu bölge, Orta Doğu ülkelerine yakınlığı ve uluslararası taşıma yollarının hakim bölgesinde

bulunması sebebiyle pek çok rakibi gibi İran'ın da ilgisini çekmektedir. Ancak İran'ın bu bölgedeki varlığı Suudi Arabistan ve diğer Arap devletleri için en az İsrail kadar ciddi bir tehdit olarak algılanmaktadır.

İran Afrika'da hem ucuz enerji hem de dini ideoloji ihracı ile nüfuzunu genişletmeye çalışırken zaman zaman doğrudan ABD ile de karşı karşıya gelebilmektedir. Sudan Devlet Başkanı Ömer el-Beşir'e yapılan darbe bu duruma örnek gösterilebilir. Burada İran yönetimi ile Ömer el-Beşir arasında danışıklı bir durum söz konusudur. Bu süreçte İran, el-Beşir hakkında çıkarılan tutuklama kararını eleştirirken, el-Beşir de uluslararası yaptırım girişimlerine karşı çıkararak İran'ın nükleer sahibi olma hakkının olduğunu vurgulamıştır. Bu durumda her iki devletin de "düşmanımın düşmanı dostumdur" algısıyla hareket ettiği görülmüştür (Afam, 2019).

ABD Cibuti, İsrail ise Eritre üzerinden istihbarat toplama çalışmalarını yürütürken benzer çalışmaları İran da Sudan üzerinden yürütüyordu. İran'ın Kızıldeniz üzerindeki kontrolü sağlayabilmek için Eritre ve Yemen'deki faaliyetlerini de yoğunlaştırarak devam ettirmektedir. Yemen'de Husiler'e destek veren İran diğer yandan da İsrail'in de üssünün bulunduğu Eritre ile de iyi ilişkiler geliştirmektedir. Stratfor'un raporuna göre ilginç bir şekilde hem İran hem de İsrail'in Afrika'nın en kapalı ülkesi Eritre'de askeri üssü bulunmaktadır (Hürriyet, 2019).

Batılı yetkililer ve analistler İran'ın Taliban'a ya silah anlamında ya da finansal ve lojistik açıdan bir miktar destek olduğunu söylemektedir. ve bu desteğin artabileceğini belirtmektedir (ref.). Mart ayında ABD Barış Enstitüsü tarafından yayınlanan raporda yaklaşık elli bin Afgan'ın Suriye'de Tahran destekli Fatemiyoun grubunun bir parçası olarak savaştığı belirtilmiştir. Söz konusu grup iki yıl önce yaptığı ve İran haber ajanslarının verdiği açıklamada İran'ın dini lideri Ayetullah Ali Hamaney nerede isterse orada savaşacaklarını belirtmiştir. Washington Ocak ayında Fatemiyoun örgütünü yaptırımlarla hedef almıştı.

Irak'ın Musul'u kurtarma operasyonunda özellikle etkin rol alması ve hem Irak hem Suriye'de Rejim güçleriyle paralel hareket etmesi sebebiyle Kudüs Gücü'nün eğittiği bir diğer grup olan Şii milis gücü Haşdi Şaabi de, hem Irak hem Suriye'de önemli bir aktör olarak yer almaktadır. Asayib Ehl El Hak, Kataib Hizbullah, Hareket Hizbullah El Nucaba ve Bedir Örgütleri de İran'ın fonladığı diğer gruplar olmuştur.

Türkiye-İran İlişkilerinde Ayrımlar ve Ortak Çıkarlar

Kürt Meselesi PKK/PJAK/90'lar Kuzey Irak Politikaları

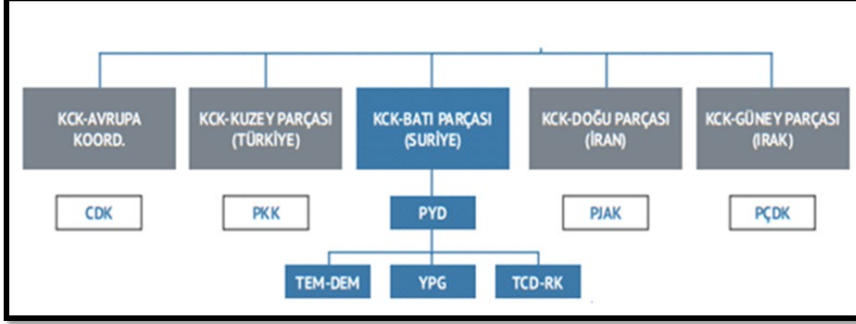
Kürt meselesinin kökeni çok eskiye dayansa da PKK oluşumu 1960'larda Kürtlerin yeniden bir kimlik arayışına girmesine dayanmaktadır. Silahlı mücadeleden yana olduğunu gösteren ve ilk eylemini 1984 yılında baskınlarla gösteren PKK stratejisini "savunma, denge ve saldırı" olarak belirlemiştir.

PKK birçok yan örgüt kurarak etkinlik alanını genişlemeyi planlamıştır. İlk başta Kürdistan Ulusal Cephesi'ni kurarak siyasal kanadını oluşturmuş daha sonra Kürdistan Halk Kurtuluş Ordusu'nu kurmuş ve parti, cephe, ordu yapısını oluşturmuştur. Örgütün alt kademeleri arasında geçişkenlik söz konusudur. PKK'nın İran kanadı Kürdistan Hür Yaşam Partisi'nin (PJAK) , İran asıllı Kürtler için daha çekici gözükmesi amacıyla, açık bir şekilde 2004 yılında KONGRA-GEL tarafından ABD Hazine Bakanlığı desteğiyle kurulduğu belirtilmiştir. Raporunda ayrıca Nisan 2008 itibarı ile KONGRA-GEL'in hala PJAK'ın üst düzey liderlerini ve 40 kişilik merkez komitesini seçtiği ve atadığı ifade edilmiştir. PJAK içerisinde görev alan kişilerin profilleri yakından incelendiğinde de PJAK'ın bir PKK uzantısı olduğu açıkça görülmektedir (Ormer, 2014). PKK/KCK mensubu Zind Ruken adlı teröristin, Wall Street Journal gazetesinde yer alan; "Zaman zaman PKK'yım, zaman zaman da PJAK, bazen de YPG. Bunlar gerçekten önemli değil. Bunların hepsi PKK'nın bir üyesi" ifadeleri PKK ile YPG arasındaki organik bağı göstermektedir (AA, 2017).

Terör ve şiddet, 21. yüzyılda yaşanan en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Terör örgütleri, güvenlik literatüründe son dönemde "vekâlet savaşları" olarak nitelenen bu ortamın aktörleri olarak sınırları aşan bir etki alanına erişmekte, amaçlarını ve stratejilerini bu hedefler doğrultusunda belirleyebilmektedir (AA, 2017).

Tablo 1

KCK Terör Örgütünün Bölgelere göre Oluşturulmuş Alt Örgütlerin Şeması

Kaynak:AA,https://www.aa.com.tr/uploads/TempUserFiles/haber%2F2017%2F05%2FPPK_KCK_Terrorist_Organisation_s_Extensi.pdf, (25.10.2019)

Irak'ta merkezi yönetimin uzun süre yaratamadığı hakimiyet, özellikle Kuzey Irak bölgesinde terör örgütlerinin konumlanması için büyük fırsat yaratmıştır. 1990'larda yaşanan Körfez Savaşları sonucunda bölgede mevcut olan otorite boşluğu terör örgütleri için daha büyük fırsat haline gelmiştir. Irak'ın Kuveyt'e açtığı savaş ile birlikte ABD önderliğinde 28 ülkeyi karşısına alan Irak'ın sadece üç müttefiki bulunuyordu ve bu savaşın en ağır bilançosu Irak tarafında görülmüştür. Savaş sonrası yapılan anlaşmada Irak'ta bulunan tüm silah ve silah yapımında kullanılan tesislerin imhasına karar verilmiştir. Bu kararın ardından kurulan denetleme kurulunun işlerini yapması süresince Irak yönetimi verilen karara uymamış ve birçok zorluk çıkarmaktan çekinmemiştir (ORSAM, 2017). Bu yüzden Irak, Amerika ve İngiliz savaş uçaklarıyla birçok kez vurulmuş ve gerçek bir kaostan kurtulamamıştır. Irak hükümetinin anlaşma şartlarına uymaması neticesinde Irak'a birçok devlet tarafından ambargolar uygulanmış ve bu durumdan asıl etkilenen sivil Irak halkı olmuştur.

ABD uygulanacak ambargo ve faaliyetleri koordine ederken, Irak tüm ihtiyaçlarını petrol satarak karşılayabilmiştir. Amerika petrol karşılığı Irak'a ilaç ve gıda maddesi ihraç etmiş, tüm koalisyon ülkelerinin Irak ile olan ekonomi faaliyetlerini kısıtlarken kendi amacına ulaşmıştır. Tüm bu olaylar çerçevesinde ABD'nin Irak bütünlüğünü desteklemesi, çıkarları doğrultusunda uygun olmamış ve bu doğrultuda Kuzey Irak'ta konuşlanan terör örgütlerine yardım etmekten çekinmemiştir

(ORSAM, 2010) . PKK'yı Türkiye, Suriye, İran ve Irak politikasının kullanışlı bir aracı olarak görmekten çekinmeyen ABD, Kuzey Irak'ta bulunan PKK ve türevi örgütlerin tasfiye edilmesine hiçbir zaman müsaade etmemiştir. Böylelikle ABD'nin PKK ve türevi yan örgütlerini Türkiye, Irak, İran hatta Erbil'e karşı bir araç olarak kullandığı görülmektedir (Ataman, 2006).

Arap Baharı Sonrası ABD'nin Bölge Politikalarına Karşı Tutumları

17 Aralık 2010'da Tunus'ta yaşayan Muhammed Bouazizi adlı gencin kendini yakmasıyla başlayan Arap Baharı süreci birçok ülkede rejim değişikliğine ve iç savaşa sebep olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri tarafından jeopolitik ve ekonomik olarak çok önem taşıyan Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde halk ayaklanmaları olarak başlayıp farklı boyutlar kazanan Arap Baharı süreci, ABD'nin dış politikasını değiştirme gerekliliğini de ortaya koymuştur. ABD, bu bölgelerde mevcut otoriter rejimler arasında bulunan işbirliğine dayalı politikalarını devam ettiremeyeceğini anlamıştır. Yaşanan zorlu süreçlerde ABD'nin uzun süredir yatırım yaptığı ve desteklediği liderler devrilmiştir. Barack Obama yönetimi Arap Baharı süresince hem bölgedeki stratejik çıkarlarını korumak istemiştir hem de değişime ayak uydurmaya çalışmıştır.

ABD Tunus'ta başlayan ve daha sonra yayılan halk ayaklanmaları sürecinde Amerika'ya tepkinin artmasından çekinmiş ve hep temkinli davranmaya çalışmıştır. Uygulanacak yaptırımlar ve müdahalelerde bir koalisyon ile hareket etmeye çalışmış ve Ortadoğu politikalarında değişime gitmiştir. Bu değişimleri gerçekleştirirken belli bir süre beklemekten çekinmemiş ve bu yüzden zaman zaman eleştirilmiştir. Tüm bu gelişmeler ABD'nin yeni Orta Doğu politikasını oluşturmada etkili olmuştur.

Arap Baharı süresince ve sonrasında bu bölgelerde ABD'nin hegemon devlet olarak gücü azalmıştır (İkiz, 2015). Arap Baharı ABD'nin tradisyonel askeri düzeninde değişime yol açarak, ABD'yi daha az müdahaleci bir konuma geçmek zorunda bırakmıştır. Bununla birlikte ABD ise demokrasi öncelikli politikasını güvenlik öncelikli olarak değiştirmiştir (Erhan, 2001). Çünkü Arap Baharı sonrasında başlayan ve ABD elçiliklerine yönelik tehditleri içeren olaylar sebebiyle özellikle vatandaşların etnik ve dini kökenlerinin takibi gibi uygulamalara gidilmiştir.

Ekonomik çıkarlarını her zaman en üst düzeyde tutmak isteyen ABD

İslami grupları tanımlamada da kendi çıkarlarına göre davranmaktadır. Eğer islamcı gruplar antiemperyalist politika güden hükümetlere karşı savaşıyorlarsa özgürlük savaşçısı olarak tanımlanmakta, bununla birlikte eğer emperyalist ve hegemon devlete karşı durduklarında ise terörist olarak nitelendirilmektedir (James, 2012). Bunun en büyük sebebi Arap Baharı süreci ve sonrasında Barack Obama yönetiminin Amerikan karşıtlığını azaltmak ve George W. Bush'un politikalarıyla zarar gören ABD'nin imajını düzeltmeye çalışması olmuştur. Bu bağlamda ABD'nin ülkeler bazında dinamiklere göre tavrı değişmiş ve kendi ulus çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir. Örneğin müttefiki olan ülkelerin yönetimini desteklemiş ve müttefik ülke istikrarını demokrasiye tercih etmiştir. Genel olarak demokratik haklar çerçevesinde halk ayaklanmalarını desteklerken, Mısır'da darbe ile başa geçen yönetimi desteklemiş ve aynı şekilde Yemen'de de halk ayaklanmaları başladığında Ali Abdullah Salih yönetiminin korunması için çeşitli girişimlerde bulunmuştur.

İki Bölgesel Gücün Bölgeye Dışarıdan Müdahaleye Karşı Tutumu

Geçmişten bugüne iki ülke arasında sancılı ayrışmalar olmuştur. Tarihi ve kültürel olarak bu iki ülke birçok ortak paydaya sahiptir. 2000'li yılların başından itibaren ilişkilerde gözle görülür bir yakınlaşma başlamıştır. Siyasi bağlar güçlenmiş, resmi ziyaretler çoğalmış, enerji alanında işbirliği sağlanmış ve ekonomik ilişkiler ciddi oranda artmıştır (Kellner, 2017). 2000'de ticaret hacmi bir milyar iken 2011'de bu rakam on bir milyara çıkmıştır.

İran'a yapılan ABD yaptırımları neticesinde İran ve Dubai arasındaki ilişkiler gerilemiş ve bu durumda Türkiye İran kökenli şirketler için çözüm yeri olmuştur. Bu ilişkiler içerisinde Güvenlik Konseyi'nin İran'a 2010 yılında getirdiği yeni yaptırımlara karşı oy kullanan Türkiye, İran'a desteğini tasdiklemiştir. Dışarıdan müdahaleye karşı zaman zaman yakınlaşan iki bölgesel güç için her zaman aynı sonuçlar doğmamıştır.

Yaşanan Arap Baharı ve bazı krizler iki ülkeyi birbirinden uzaklaştırmaya başlamıştır. İlk başta Suriye hükümetine reform yapması için baskı kuran Türkiye daha sonra muhalefete destek vermeye başlamıştır (Bilgesam, 2012). İran ise ciddi bir şekilde Başar El-Esad'ı desteklemiştir. Tüm bunlar yaşanırken NATO Türkiye topraklarında bir füze savunma kalkanı kurmuştur. Bu durum İran tarafından tehdit olarak algılanmıştır. Çünkü Türkiye aynı zamanda patriot füze savunma bataryalarının kurulmasını bizzat kendisi

NATO'ya talep etmiştir. Kurulan tesislere karşı çıkan İran aynı zamanda Türkiye ve ABD yakınlaşmasını görmüş ve bu duruma tepki göstermiştir (Öztürk, 2006).

Irak özelinde iki bölgesel güç olan Türkiye ve İran birbirine yakınlaşmaktadır. İran, Irak'taki Şiileri düşünürken Türkiye ise Türkmenleri düşünmektedir. İki ülke de uzun vadede ABD'nin Irak topraklarından çıkmasını istemektedir. Irak topraklarında oluşacak herhangi bir federatif yapı Türkiye ve İran için tehdit olarak görülmektedir. Özellikle bu bölgede kurulacak bir Kürt Devleti ve ya Kürtlerin öne çıktığı bir yapı iki ülkede yaşayan Kürt nüfusu düşünüldüğünde çok yakın bir tehdit oluşturmaya açıktır. Bu bağlamda dışarıdan müdahalesi olduğuna şüphe olmayan ABD'nin Irak politikasına Türkiye ve İran'ın tutumu aynıdır.

Suriye'de İran ve Türkiye

Köklü bir geçmişe sahip olan Türkler ve Perslerin iki devleti olarak İran ve Türkiye ilişkileri yüzyıllardır inşili çıkışlı bir seviyede seyretmektedir. Özellikle siyasal ve mezhepsel sebeplerle karşı karşıya gelen ve devletler arası ilişkilerde çeşitli diplomatik yollarla rakiplerini destekleme yolunu tercih eden İran ile Türkiye ilişkileri cumhuriyetin ilk yıllarında oluşan müspet çizgisini Soğuk Savaş boyunca da devam ettirmiştir. Batı Bloğu'nda yer alan iki ülke ilişkileri İran'da yaşanan devrim sonrası kısa süreli olarak durma noktasına gelmiş ancak asıl problemler 1990'lı yıllarda İran'ın PKK'ya karşı net bir tavır ortaya koymamasıyla başlamıştır. 2000'lerde Irak Savaşı ve ardından İran'a uygulanan yaptırımlar ilişkileri tekrar iyi bir seviyeye götürürken, 2011 sonrasında ise Suriye ekseninde yaşanan olaylar iki bölgesel gücün Orta Doğu politikalarını şekillendirmiştir(ref.).

Suriye ve Türkiye ilişkilerinde, Suriye topraklarına yüzyıllarca hükmetmiş Osmanlı İmparatorluğu sonrasında önce Fransa ve ardından bağımsız Suriye ile Hatay konusunda yaşanan problemler, ardından Soğuk Savaş'ın farklı kutuplarında yer alan iki ülke olunması, PKK'lı teröristlerin bir bölümünün Suriye'ye sığınması, PKK elebaşı Öcalan'ın yakalanması süreci ve 1998'de imzalanan Adana Mutabakatı ile ilişkilerin gergin seyrettiği görülmektedir. 2002 sonrasında hem Türkiye'de iktidar değişiminin yaşanması hem de Hafız Esad'ın ölümünden sonra yerine gelen Beşar Esad'ın daha ılımlı politikalar yürütme isteği Türkiye-Suriye ilişkilerine farklı bir ivme kazandırmıştır. Hatta 2009 yılında Suriye ve Türkiye arasında ağırlıklı olarak ekonomi alanı olmak üzere çok sayıda anlaşma imzalanmıştır

(BBC, 2009).

İran'ın Suriye ile ilişkilerinin ise yine Soğuk Savaş döneminin farklı kutuplarında yer alan iki ülke ilişkileri seviyesinde kötü bir çizgide yürüdüğü ancak 1979 devrimi sonrası değişmeye başladığı görülmektedir. Devrim sonrası yönetimde olan Şiilerin Orta Doğu politikalarını etkileyecek şekilde Batı'dan ve ABD'den uzaklaşma yolunu tercih etmesiyle, İsrail odağında dış politika benimsediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu noktada bölgede İsrail'e karşı yalnız kalan Suriye ile iyi ilişkiler geliştirilmiş ve Irak ile süren savaşta da Suriye İran'ın yanında tavır göstermiştir. Ancak 2000'lerden sonra Irak'taki iç savaşın etkisiyle önceliğini bu bölgedeki Şii nüfusa yönlendiren İran, askeri olarak *Haşdi Şabi* adı verilen gruplarla Irak'taki etkinliğini arttırmış ve Lübnan'daki Hizbullah gruplarına benzer grupları destekleme yoluna gitmiştir. İran'a Bedir Tugayları'ndan çok daha angaje olan bu grup özellikle kuzeyde İran'ın etkinliğini arttırmasına önyak olmuştur. İran'ın Suriye üzerinde nüfuzunu arttırması yine 2011 sonrası Arap değişim süreçleri etkisiyle olmuştur.

2011 yılı başlarında Tunus'ta başlayarak tüm Orta Doğu'ya yayılan ve Arap Baharı olarak adlandırılan süreç, birçok ülkede iktidar değişimine yol açmış, değişim yaşamayan Mısır gibi ülkelere darbelere sebebiyet vermiş ve günümüze değin sürecek iç savaşlara yol açmış kanlı bir süreçtir. Olayların en ağır hissedildiği ülkelere Suriye, sınır komşusu olarak Türkiye ve komşusu ülkelere olan düzensiz göçlerle hem ekonomik hem siyasi anlamda başta bölge ülkeleri olmak üzere dünya devletlerini de etkilemiştir.

Suriye'de başlayan olaylar karşısında yumuşak bir geçiş için tavsiyelerde bulunma yolunu seçen Türkiye'nin politikası daha sonra muhalif grupları destekleme şeklinde kendini göstermiştir. 2014 sonrası yoğunlaşan göçlere ek olarak, DAESH ve YPG gibi iki terör örgütünün Türkiye sınırlarına kadar gelmesi ve ülke içinde de terör eylemlerinde bulunması Türkiye'nin politikasında değişikliğe yol açmıştır. Özellikle 2015 yılı sonlarına doğru Rusya uçağının Türkiye tarafından düşürülmesi ile başlayan süreç, 2016 yılında Fırat Kalkanı hareketi ile sınıra müdahale edilmesini ve günümüzde Astana süreçleri sonucunda güvenli bölgelerin sağlanmasına sebebiyet vermiştir. İran'ın ise 2011'den itibaren tavrı Esad yönetimini önceleyen şekilde olmuştur. Özellikle Irak'ta DAESH'e karşı başarılı operasyonlar yürüten Haşdi Şabi askerleri ile güneyden Hizbullah'ın desteklediği Şii güçlerinin gittikçe güçlendiği Suriye'de İran, Şii nüfus az olmasına

rağmen Lübnan'a ulaşan Şii hilali gayesiyle hareket etmiştir.

2015 yılında Rusya'nın Esad yönetimine tam destekle sahaya inmesi ve Tartus'un ardından Lazkiye limanlarını kontrol altına alması ekonomik açıdan Putin yönetimini rahatlatmış ve Esad yönetimine verilen askeri destekle Halep, Şam gibi kritik şehirler tekrardan kontrol altına alınmıştır. ABD ve koalisyon güçlerinin sahada aktif olarak yer almayarak YPG-PYD adı verilen ve PKK terör örgütünün diğer kolları olarak adlandırılan örgütlere lojistik destek sağladığı gerçeği Türkiye'nin güvenlik çıkarlarını zedelemiştir. İran'ın, İsrail'in, Rusya'nın, dolaylı yoldan da olsa ABD ve koalisyon güçlerinin ve farklı fraksiyonlardaki Sünni ve Şii örgütlerin varlıkları Suriye meselesinin karmaşıklığını ve tıkanıklığını gözler önüne sermektedir.

İrak'ta yaşanan referandum sürecine karşı bir duruş sergileyen iki ülke olarak İran ve Türkiye, birlikte hareket ettiği noktalarda başarıya ulaşsa da Suriye ekseninde iki ülkenin çıkarlarında çatışmalar olduğu açıktır. Güvenli bölgeler noktasında Şii milislerin Türkiye'ye karşı durması, belli noktalarda Esad yönetimine ve hatta YPG-PYD'ye destek verilmesi gibi küçük problemler dışında; İran, Rusya ve Türkiye'nin yürüttüğü Astana sürecinde Cenevre'nin aksine kısa süreli başarıların sağlanması ve Türkiye'nin Esad'a karşı olan öncelikli duruşunu PYD eksenli dönüştürmesi gibi durumlarla, Suriye'de olası savaş bitimi ve sonrasındaki yeni anayasa sürecinde her iki ülkenin çıkarına durumlar yaşanması kuvvetle muhtemeldir.

Sonuç

Türkiye-İran arasındaki ilişkiler son yüz yıllık zaman diliminde belli dönemlerde yükselen ama diplomasi kanalı ile kısa sürede kontrol altına alınan ilişkiler şeklinde cereyan etmiştir. Her iki devlet, yönetim şekilleri ve mezhepsel anlamda farklılıkları bulunmasına rağmen; tarihsel birikimleri, kültürleri ve toplumsal yapılarıyla bölgesel güç konumundadır. Türkiye ve İran belli noktalarda rekabet halinde olmasına rağmen, ekonomik ilişkileri ve uluslararası ilişkilerde dengeleyici konumları sebebiyle yaşanan sorunlarda diplomasi kanallarını sürekli açık tutmuşlardır.

PKK-PJAK sorunu ilişkilerde ortak sorunu temsil etmektedir. Her iki ülkedeki Kürt nüfusunun varlığı bu konudaki hassasiyeti göstermektedir. 2017 yılında İKBY'de yaşanan bağımsızlık referandumuna Türkiye sert tepki gösterirken, İran da referanduma karşı olduğu yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Irak'ta kurulması

planlanan bir Kürt devleti, İran ve Türkiye'nin hem demografik yapıları hem de sınırları düşünüldüğünde problem yaratacaktır. PKK-PJAK ile mücadelede İran belli dönemlerde PJAK'a operasyonlar gerçekleştirerek, Türkiye'nin PKK ile mücadelesinde yanında olmuştur. Ancak Suriye'de YPG/PYD terör örgütü ile mücadele noktasında, İran ve Rusya aynı tepkiyi vermemiştir. Rusya YPG'ye lojistik olarak destek vermese de, ABD'ye karşı olarak örgütü belli dönemlerde desteklemiş ve örgütle toplantılar gerçekleştirmiştir.

Suriye'de 2014 yılından itibaren ABD'nin YPG terör örgütüne destek vermeye başlamasıyla başlayan süreçten itibaren Türkiye; Gülen'in iadesi meselesi, Reza Zarrab ve Halkbank davaları, Brunson ve vize krizi ile son dönemde S-400 ve F-35 meseleleri sebebiyle sürekli artan tansiyonlar şeklinde ABD ile sorunlar yaşamaktadır. Problemlerin çözümü için önemli diplomatik adımlar atılsa da, Türkiye-ABD ilişkileri açısından, 2020 yılı Kasım ayında gerçekleşen ABD başkanlık seçimlerini Kazanan Joe Biden 'ın kabinesi belirlenip iş başı yapmadan önce olumlu bir ivme beklenmemektedir. Aynı zamanda İran'a ABD tarafından getirilen ambargoların ülkede büyük sorunlar oluşturduğu ve yaşanan ekonomik krizin protestolara dönüştüğü bir ortamda, İran-ABD ilişkileri de gergin bir çizgide devam etmektedir. Obama döneminin başarısızlığı olarak görülen nükleer anlaşmanın Trump yönetimi tarafından iptal edilmesi, dönem dönem İran'ın nükleer faaliyetlerinin dile getirilmesi ve ABD'nin "İsrail öncelikli-İran karşıtı" Suriye politikası mevcut sorunlardandır. Soğuk Savaş sonrası ABD'nin ekonomik temelli, İsrail'in güvenliği öncelikli ve Orta Doğu'da yeni bir gücün çıkmasını engellemeye yönelik politikaları Irak ve Suriye örneklerinde kendini göstermiştir.

Rusya ve Çin'le iyi ilişkilerini devam ettiren İran ve son dönemde Suriye ekseninde Rusya ile S-400 meselesi olmak üzere ortak politikalar gerçekleştiren Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde kısa vadede bir çözüm olması beklenmemektedir. Sürekli yinelenen ve eski sorunların üzerine eklenen problemler Türk-Amerikan ilişkilerinde tansiyonu dönem dönem yükseltmektedir. Suriye'de 2016 yılında gerçekleştirilen Fırat Kalkanı harekatı ile terör koridorunu engelleyen Türkiye, Zeytin Dalı harekatı, İdlib'de güvenli bölge kurulması ve son olarak Barış Pınarı harekatı ile askeri ve diplomatik anlamda başarılar kazanmıştır. Terör örgütleri sınırdan uzaklaştırılırken, Suriye vatandaşlarının huzurlu bir şekilde bölgeye dönüşleri sağlanmıştır. İran da Arap Baharı sürecinden sonra Irak ve Suriye'de artan etkinliği ve Yemen'de Husilere sağladığı destekle askeri-ideolojik etkinliğini arttırmıştır.

Bölgede iki önemli güçten biri olan Türkiye, ABD ile son dönemlerde artan güvensizlik ortamında, İran'la daha fazla diplomatik ilişkiler gerçekleştirmiş ve bakanlar düzeyinde gerçekleştirilen görüşmelerde ekonomi temelli yeni hedefler belirlemiştir. İran ve Rusya ile Suriye'de sınır güvenliği noktasında anlaşma sağlayan Türkiye, yine S-400 hava savunma sistemlerinin satın alınması ve ticaret hedefleri noktasında Rusya ile yeni anlaşmalar imzalamıştır. Bölgede birbirinin zarar görmesini istemeyen ama daha fazla öne çıkmasını da arzulamayan iki devlet olarak Türkiye ve İran'ın ilişkileri; geçmişten günümüze olduğu gibi, ABD ve Rusya'nın Orta Doğu'da etkinliğinin arttığı bu süreçte, kontrollü bir şekilde dengeleyici olarak diplomatik ve ekonomik temelli devam edecektir.

Kaynakça/ References

Afrika Araştırmacıları Derneği. (2018 Mart). İran 'ın Afrika'daki sessiz yürüyüşü ve karşısındaki engeller. Erişim tarihi: 16.12.2020, <https://www.afam.org.tr/iranin-afrikadaki-sessiz-yuruyusu-ve-karsisindaki-engeller/>.

ANKASAM. (2018 Ocak). İran 'ın Yemen'deki faaliyetleri. Erişim tarihi: 16.12.2020, https://ankasam.org/iranin-yemendeki-faaliyetleri/#_edn1.

Anadolu Ajansı. (2017 Mayıs). PKK/KCK terör örgütünün Suriye kolu: PYD-YPG. Erişim tarihi: 16.12.2020, https://www.aa.com.tr/uploads/TempUserFiles/haber%2F2017%2F05%2FPKK_KCK_Terrorist_Organisation_s_Extensi.pdf.

Ataman, M. (2006). Değerler ve çıkarlar: ABD'nin Ortadoğu politikasını belirleyen temel unsurlar ve ilkeler. *Ortadoğu Yıllığı*, 401-431.

BBC. (2009 Aralık). Türkiye ve Suriye arasında 50 Anlaşma. Erişim tarihi: 16.12.2020, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2009/12/091223_erdogan_syria.

Bosworth, C.E. (1990). İslam devletleri tarihi (E. Merçil ve M. İspirli, Çev.). İstanbul: Oğuz Yayınları.

Boyle, J.A.(1975). İran'ın milli bir devlet olarak gelişmesi. *TTK Belleten*, XXXIX, 645-658.

- Bozkurt, M. İ. (2015). *İnhiraf –Kırılma- 2: İslam mezheplerinin analizi*. (İkinci Baskı). Bursa: Revizyon Medya.
- Caferoğlu, A. (1983). Türk kavimleri. *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, 52.
- Deniz, Y. (2016). Ortadoğu'daki çatışmalara devletlerin ve devlet dışı aktörlerin etkileri. *Tesam Akademi Dergisi*, 3(1), 129-149.
- Garthwaite, G. R. (2018). *İran tarihi, Pers İmparatorluğu'ndan günümüze*. İstanbul: İnkilap Kitapevi.
- Goldschmidt, Jr. A. ve Davidson, L. (2018). *Kısa Ortadoğu tarihi*. İstanbul: Doruk yayıncılık.
- Gündoğan, Ü. (2011). 1979 İran İslam Devrimi'nin Ortadoğu dengelerine etkisi. *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, 3(30).
- Hamzeh, A. N. (2004). *In the path of Hizbullah*. New York: Syracuse University Press.
- Hazir, T. (2019). Şii Hilali bağlamında Suriye İç Savaşı ve İran. *Turan-Sam*, 11(43), 359-365.
- Hürriyet. (2012 Aralık). İran-İsrail savaşı Eritre'de yaşanıyor. Erişim tarihi 16.12.2020, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/iran-israil-savasi-eritrede-yasaniyor-22141150>.
- İkiz, A.S. (2015). Arap Baharının kelebek etkisi: Batı Dünyasında beklenen değişimler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (35)
- İpsirli, M. (2003). Osmanlı vekayinamelerinde İran (XVI.-XVII. asırlar), *Tarihten Günümüze Türk-İran İlişkileri Sempozyumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Petras, J. F. (2012). *The Arab Revolt and the imperialist counterattack*. Clarity Press, Incorporated.
- Juneau, T. (2016). Iran's policy towards the Houthis in Yemen: a limited return on a modest investment. *International Affairs*, 92(3), 647-663.
- Kellner, M. R.(2017). *100 soruda İran*, Bilge Yayıncılık.
- Kırzioğlu, M. F. (1976). *Osmanlılar'ın Kafkas-elleri'ni fethi:(1451-1590)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Korkmaz, Y. (2016). Irak'ta Şii gruplar ve Siyasete etkileri. *İHH İnsani*

ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 1-6.

Köymen, M.A. (1998). *Selçuklu devri Türk Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Kreutel, R. F. ve Oztürk, N. (1997). *Haniwaldanus anonimi'ne göre Sultan Bayezid-i Veli,(1481-1512)*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Mepanews. (2017 Haziran). İran 'ın Yemen 'deki rolü ve Husiler. Erişim Tarihi: 16.12.2020, <https://www.mepanews.com/iranin-yemendeki-rolu-ve-husiler-6106h.htm>.

ORSAM. (2019 Nisan). Yemen krizinin kökeni. Erişim Tarihi: 16.12.2020, https://orsam.org.tr//d_hbanaliz/Analiz_No_231_tr.pdf.

Öztürk, O. M. (2006). *Kaosu doğru İran*. Fark Yayınları.

Reuters. (2015 Mart). Elite Iranian guards training Yemen's houthis: U.S. officials. Erişim Tarihi: 16.12.2020, <http://www.reuters.com/article/us-yemen-security-houthis-iran-idUSKBN0MN2MI20150327>.

Salihi, E. (2011). Ortadoğu'da oluşan yeni dengeler ve "Şii Hilali" söylemi. *Bilge Strateji*, 3(4), 183-202.

Saray, M. (1995). *Atatürk ve Türk Dünyası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Saray, M. (1990). *Türk-İran münasebetlerinde Şiiliğin rolü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Sarıkaya, S. (1993). Dini ve siyasi bakımdan Osmanlı-İran münasebetleri. *Türk Kültürü Dergisi*, (363), 36-37.

Solakzâde Mehmet Hemdemi. (2017). *Solakzade Tarihi* (Vahit Çabuk, Haz.). İstanbul: İBB Yayınları.

Soner, B.A., Aslan, Ö. ve Kıyıcı, H. (2017). PKK 'nın bölgesel terör ağı yapılanması. *Polis Akademisi Yayınları*, (27), Rapor No:9.

Sümer, F. (1992). *Safevi Devleti'nin kuruluşu ve gelişmesinde Anadolu yürükleri'nin rolü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Tekindağ, M.Ş. (1967). Yeni kaynak ve vesikaların ışığı altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi. *Tarih Dergisi*, (22), 50-58.

Yıldız, T. (2017). Mezhep çatışmasına bir etnik grup ve yerel bağlam üzerinden bakmak: Irak Türkmenleri ve Telafer örneği. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 4(2), 41-74.

Ek Beyan

– Makalenin tüm süreçlerinde TESAM'ın araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

– Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.